

KAYSERİ HACILAR ORTA MAHALLE HÜLÂSA DEFTERİNE GÖRE MAHALLE SAKİNLERİNİN VARLIK VE VERGİ YAPISININ ANALİZİ:

19. Yüzyılın Sonları ile 20. Yüzyılın Başları

● Ekrem ERDEM^a

● Sefure DEVECİ^b

Öz

Bu çalışmanın amacı, Kayseri Hacılar'ın yaklaşık bir asır önceki iktisadi zenginlik düzeyini ve gayr-i menkul varlıklar üzerinden servetin dağılımını tespit etmektir. Toplamda dört mahalle ve bir de yabancılardan oluşan köyle ilgili belgeler okunmuş; ancak çalışmada sadece Orta Mahalle ile ilgili veriler analiz edilmiştir. Çalışmanın temelini teşkil eden belgeler Kayseri Hacılara ait Hülâsa Defterlerinden alınmıştır. Kayıtlarda mahalle sakinlerinin sahip oldukları mülkleri ağırlıklı olarak müstakil mülk olarak tuttıkları ve çoğunlukla yüksek değer ifade eden ve o döneme göre nispeten yüksek refah seviyesinde şehirli bir hayata hitap eden bağ, hane, tarla cehri ve bahçe türünden varlıklara sahip oldukları anlaşılmaktadır. Toplam mülkün kıymeti ve ödenen vergi içerisinde en büyük pay müstakil hanelere aittir. Mahallede servetin oldukça dengesiz bir şekilde dağıldığı görülse de zenginlik düzeyi arttıkça servetten alınan vergilerin de arttığı, hatta vergi yükünün toplumun alt kesimlerinde oldukça düşük olduğu söylenilebilir. Ayrıca, Orta Mahalle'de meskûn ilk on zenginin mal varlığı ve ödediği vergi miktarları dikkate alındığında, her birinin ayrı ailelerden geldikleri, dolayısıyla zenginliğin aynı ailelerde toplanmadığı tespit edilmiştir. Son olarak, mahallede en zengin ikinci kişinin bir kadın olmasının, kadınların mal sahibi olmaları ve iktisadi hayata katılmaları bakımından üzerinde durulması gereken bir konu olduğu kanaatindeyiz.

^a Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, ekremerdem@erciyes.edu.tr

^b Milli Eğitim Bakanlığı, devecisefure@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Dönemi Kayseri Hacılar İktisat Tarihi, Varlık ve Vergi Analizi, Hülâsa Defterleri.

ANALYSIS OF ASSET AND TAX STRUCTURE OF KAYSERİ HACILAR ORTA NEIGHBORHOOD RESIDENTS IN ACCORDANCE WITH HÜLÂSA DEFTERS: LATE 19TH CENTURY AND EARLY 20TH CENTURY

The aim of this study is to determine the level of economic wealth of Kayseri Hacılar about a century ago and the distribution of wealth over real estates. A total of four neighborhoods and one foreigners' village documents were read; however, only the data related to Orta (Middle) Neighborhood were analyzed. The documents constituting the basis of the study were taken from the *Hülâsa Defters* (Extract Books) of Kayseri Hacılar. It is understood from the records that the inhabitants of the neighborhood hold their properties predominantly as detached properties and possess mostly vineyards, households, field buckthorn and garden-like assets which express high value and appeal to a relatively high welfare level of urban life. The largest share of the total value of the property and the tax paid belongs to the individual households. Although it is seen that wealth is distributed unevenly in the neighborhood, it can be said that as the wealth level increases the taxes collected from the wealth also increase and even the tax burden is very low in the lower sections of the society. In addition, considering the assets and taxes paid by the first ten riches in Orta Neighborhood, it was found that each of them came from separate families, so that the wealth was not collected in the same families. Finally, in our opinion being the second richest person in the neighborhood a woman is an important point in terms of women's ownership and participation in economic life.

Key Words: Ottoman Period Economic History of Kayseri Hacılar, Asset and Tax Analysis, *Hülâsa Defters*.

Giriş

İktisat tarihi araştırmaları bir milletin yerleşik hayat düzeni ve medeniyet tarihi hakkında çok önemli bilgiler sunar. Bu manada binlerce yıl farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış, yaklaşık bin yıldır da Müslüman Türklerin hâkimiyetinde olan Anadolu coğrafyası oldukça zengin bilgi ve belgelerle doludur. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde devlet ve millet hayatının her alanında olduğu gibi iktisadi alanda da zengin kaynaklara (kayıtlara) ve arşiv geleneğine sahip olunduğu için, hemen her alanda incelenmeyi bekleyen farklı kaynaklar mevcuttur. Bu kaynakların büyük bir

kısmı merkezi arşivlerde tutulsa da bir kısmı Anadolu'nun farklı yerlerinde farklı kurumlarca tutulmaktadır. Bu belgelerde geçmiş dönemlere ait sektörel, mesleki, kişisel, hane halkı ve işletme düzeyinde etraflı bilgiler olduğu halde hala pek çoğu gün yüzüne çıkarılmayı ve analiz edilmeyi beklemektedir.

Bu tespite ve kaygıya uygun olarak, elimizdeki çalışmada Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi KAYTAM'da bulunan Kayseri Hacılar Hülâsa Defterlerindeki verilerden hareketle Hacılar bağlı önemli bir mahalle olan Orta Mahalle sakinlerinin gayr-i menkul mal varlıklarının ve vergi yüklerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Esasında, toplamda dört mahalle (Aşağı Mahalle, Yukarı Mahalle, Orta Mahalle ve Bölük Mahallesi) ve bir de yabancılardan oluşan köyle ilgili belgeler okunmuş ve incelenmiştir. Ancak, makalenin kapsamı dikkate alınarak burada sadece Orta Mahalle ile ilgili veriler analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçları, bireysel ve hane halkı düzeyinde temsili bir taşra mahallesinde oturanların sahip oldukları varlık düzeyi ve onun dağılımı ile vergi yükü üzerinden yöre insanının iktisadi refah düzeyini anlama bakımından önemli ipuçları verdiği ineniyoruz.

A. Çalışmanın Kaynağı ve Yöntemi

Çalışmada kullanılan belgeler KAYTAM' dan elde edilmiştir. Merkez bünyesinde aşağıdaki arşiv belgeleri bulunmaktadır:

- Kayseri ile ilgili olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan arşiv belgelerinin fotokopileri/kopyaları,
- Kayseri Kadı Sicilleri kopyaları,
- Tapu Tahrir Defterleri,
- Kayseri Vezir Hanı'nda bulunan belgeler.

Vezir Hanı'nda bulunan belgeler, Kayseri'nin 150 yıllık tarihini içeren 361 çuval kayıp tarihi evrakın yer aldığı belgelerdir. Yaklaşık 5 bin defter ve 700 bin evrakın yer aldığı bu çuvalar, Kayseri Vezir Hanı'nın bir odasında bulunmuş, ardından 2006 yılında KAYTAM adına Erciyes Üniversitesi'ne aktarılmıştır. Söz konusu çuvalar içindeki evrak cinsine göre şöyle sınıflandırılmıştır: Defterler, Müstakil Evrak, Tüm Evrak, Koçanlar, Yırtık Evrak.

Bu çalışma için okunan bilgiler *Defterler* gurubuna dâhil olan Hülâsa Defterlerinden elde edilen verilerdir. KAYTAM Arşivi'nde kayıtlı olan bu defterler, tarafımızca defter ve cilt numaraları ile ait oldukları mekânlara göre

tasnif edilmiştir¹. Hacılar Orta Mahalle için, 28,5 cm x 40 cm ebatlarında siyah kaplı, 239. sayfadan 400. sayfaya kadar süren 56 numaralı Hacılar Hülâsa Defteri² 51. cilt okunmuştur.

Hane esaslı üzerine hazırlanan Hacılar Orta Mahalle Hülâsa Defteri'nde yer alan bilgiler sonuç olarak üç grupta toplanabilir³: İlk olarak, mülk ve kazanca sahip vergi mükellefi kişilere dair bilgilere bakıldığında; bu defterlerde kayıtlı kişilerin vergi mükellefi kişiler olduğu ve 258 kişiden ibaret oldukları anlaşılmaktadır. Deftere kayıtlı kişilerin isimleri, unvanları, meslekleri ve aynı zamanda lakaplarını tespit etmek mümkün olmuştur. Orta Mahalle Hülâsa Defteri'ne göre, Orta Mahalle'de meskûn kişilere ait 104 lakap (sülale) tespit edilmiştir.

İkinci olarak, sahip olunan mülke dair bilgilere bakıldığında ise; toplam 39 mülk türü tespit edilmiştir. Bu mülk türleri şu şekildedir: Ahır, Arz, Bağ 1/3, Bağ 2/3, Bağ 7/24, Müfrez Bağ, Bağ, Bağ Cehri, Bağ mea Tarla, Bağ ve Cehri, Bahçe, Bahçe Cehri, Bahçe ve Cehri, Boz, Cehri, Cehri Bahçe, Cehri Tarla, Cehrilik, Dağ, Dağ Tarla Müfrez, Dükkan, Fırın, Hane, Bir Göz Kemer Hane, Kemer Hane, Mücedded Hane, Hane mea Bağ, Hane Nısf, Hanesi, Harman, Oda, Oda ve Hane, Samanlık, Selamlık, Tarla, Tarla mea Cehri, Tarla Müfrez, Tarla Nısf, Tol.

Yine bu mülklerin yer aldığı toplam 57 mevki adı tespit edilmiştir. Bunlar; Bağ Başı, Becen, Boz Dağ, Bölük, Bucak Bağ, Burkalı, Buruklu, Buzluk, Ceneviz Kuyu, Ceviz Kuyusu, Cevizli Kuyu, Cilis, Dere Boğazı, Dereli Dağ, Derin Mahalle, Dört Kuyu, Elif oğlu, Erik Çukuru, Eşme/Eşmecik, Evran, Günay, Hacı Hamza, Hacı Mehmet Zikakı (Sokağı), Harman, Hasan Dağı, Hüsam, İlifos, İnce, İsmail Eski, İşmecik, Kankallı, Karaca Viran, Karpuz Sekisi, Karşı, Kartın, Kaya Göl, Kel Yazı, Kuyu Üstü, Kuyucak, Orta Sesli, Ören Üstü, Putur/Putur Arası, Sakar, Seher, Sesli (Aşağı Sesli/Orta Sesli/Yukarı Sesli), Sıçan/Sıçan Dağı/Sıçanlı, Suya Batak, Süt Başı, Tepe, Tutam Seki, Ulu Dut Arası, Viran Üstü, Yedi Ağaç, Yukarı ve Zebire/Zebide. Ayrıca, mahallede toplam 1.017 adet mülkün varlığı tespit edilmiştir. Bu mülklerin tamamı 3.618 dönüm, 578 evlek olup, Mahalledeki toplam mülkün değeri 1.032.825 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹ 45 Numaralı Defter: *Hacılar Hülâsa Defteri, Cilt 52-Hacılar Aşağı Mahalle-Hacılar Yabancı Karyesi*; 46 Numaralı Defter: *Hacılar Hülâsa Defteri, Cilt 51-Hacılar Yukarı Mahalle-Hacılar Bölük Mahallesi*, 56 Numaralı Defter: *Hacılar Hülâsa Defteri, Cilt 51-Hacılar Orta Mahalle*.

² Kelime anlamı "Özet Defteri" demektir.

³ Hacılar Orta Mahalle Hülâsa Defteri Şablonu için bakınız Ek 1

Üçüncü olarak, vergi türü ve ödemelerine dair bilgiler incelendiğinde ise, vergi mükellefi kişilerin sahip oldukları mülklere karşılık devlet tarafından binde dört hesabıyla alınacak vergi, binde sekiz hesabıyla alınacak vergi, binde on hesabıyla alınacak vergi ve binde beş hesabıyla alınacak vergilerin toplam değeri hakkında bilgiler verilmiştir. Mahallelinin sahip oldukları mülklere karşılık ödemiş oldukları toplam vergi miktarı yaklaşık 4.472 kuruş olarak kayıtlarda yer almıştır.

Daha sonra, 19. yüzyılın ortalarından itibaren kaydedildiği sanılan Hacilar Hülâsa Defterleri'nden elde edilen verilerden hareketle mahalle sakinlerinin varlık ve vergi yapısı (sahip oldukları varlıkların miktar, değer ve ölçek bakımından dağılımı ile vergi yükü, Hülâsa Defteri'nde kayıtlı kişilerin – ilk 10 zengin dâhil- mal varlığı seviyesine göre dağılımı ve vergi yükleri ile Hülâsa Defteri'nde adı geçen varlıkların cinsi, miktarı, değeri ve vergisi) ile ilgili özet tablolar kullanılarak analizler yapılmıştır. Bir mahalle için yapılan analiz sonuçları diğer üç mahalle ve yabancılar köyü sonuçları ile karşılaştırılarak mukayeseli bir analize tabi tutulmuştur.

Çalışmada kullanılan *Hacilar Orta Mahalle Hülâsa Defteri*'nin hangi tür defterin hülâsası (özeti) olduğunu tespit için mevcut arşivlerde yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bu türden bir defterin olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Defterde verilen bilgilerin emlak ve araziye dair bilgiler olması hasebiyle Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'ne yapmış olduğumuz başvuru neticesinde⁴ ilgili arşivdeki Hacilar'a ait olan defterlerin *Hacilar Arazi Yoklama Defterleri*⁵ olduğu

⁴Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'ne bağlı Kocasinan Tapu Müdürlüğü Arşivinde yaptığımız araştırma neticesinde Hacilar'a ait şu defterlere ulaşabildik: i) *Hacilar Karyesi Defter-i Arazi (Hacilar Köyünün Mayıs 92 Senesi Arazi Muamelesi/Yoklaması)*, (105, Arazi Hacilar Karyesi Sene 92), (M.1876 Tarihli); ii) *Hacilar Karyesi Defter-i Arazi (Hacilar Köyünün Mayıs 99 Senesi Arazi Muamelesi/Yoklaması)*, (105, Arazi Hacilar Karyesi Sene 99), (M.1883 Tarihli); iii) *Hacilar Karyesi Defter-i Arazi (Hacilar Köyünün Mayıs 306 Senesi Arazi Muamelesi/Yoklaması)*, (105, Arazi Hacilar Karyesi Sene 306), (M.1890 Tarihli).

⁵*Yoklama Defteri*: Tanzimat Fermanı'nın etkisi ile kişilere mülkiyet hakkının tanınması ve taşınmazlarının kayıt altına alınması, 21 Mayıs 1847 (5 Cemaziyül Ahir 1263) tarihli Tüzük (Tapu Hakkında İcra Olunacak Nizâmât) ile başlamış; taşınmaz kayıtlarının mahallinde tutulması, bu kayıtların birer örneğinin Defterhane-i Hâkânî İdaresi'ne gönderilerek orada muhafaza edilmesi ve Defterhanece doldurulup mahalline gönderilen tuğralı tapu senetlerinin de mal sahiplerine verilmesi usulü getirilmiştir. Daha sonra 1858 (H.1274) tarihli 132 maddeden oluşan Arazi Kanunu (Arazi Kanunname-i Hümayunu) çıkarılarak mülkiyet düzeni daha sağlam temellere oturtulmuştur. Kayıtlar tesis edildikten sonra, satış ve intikal gibi tedavüllerin kayıt üzerine işlenmesi terk olunarak her yeni muamele için aynı tarzda yeni kayıtlar düzenlenmesi ve eski kayıtlar yeni kayıt arasında bir bağlantı kurulması usulüne

bilgisine ulaşılmıştır. Ancak Yoklama Defterlerindeki bilgiler ile Hülâsa Defterindeki bilgiler karşılaştırıldığında benzerlikler kadar farklılıkların da olduğu tespit edilmiştir⁶.

Hacılar Orta Mahalle Hülâsa Defterlerinin bulunduğu KAYTAM Arşivi'nde yürüttüğümüz çalışma neticesinde Hacılar ile ilgili emlak ve araziye dair iki defter türü tespit edilmiştir. İlk olarak incelediğimiz defter "*Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde – El Defteri*"⁷ olup; bu defterin içindeki bilgiler ile Hülâsa Defteri içindeki bilgiler karşılaştırıldığında iki defter arasındaki benzerliğin az olmasına⁸ karşılık, ikinci defter türü olan *Hacılar Emlak ve Arazi*

geçilmiştir. Şahısların tapu idarelerine gitmeleri sonucu talepleri üzerine yapılan işlemlere *daimî tapu kayıtları*, arazilerin yetkili memurlar vasıtası ile yerlerinde görülüp incelenerek kayıt altına alınması sonucu da *yoklama tapu kayıtları* oluşturulmuştur. Yoklama usulüne ilişkin kayıtlar 1872 ila 1909 yılları arasında tutulmuştur. Yoklama usulü, günümüzde 3402 Sayılı Kanun'a göre yapılan kadastro çalışmasının daha basit bir şeklidir. *Yoklama Defterleri*, yoklamayı yapan yetkili kimselerin haiz oldukları sıfatlara göre ve bu işlerden alınan harçların tahakkuk ve tahsiline göre türlere ayrılmaktadır. Sırf mülk sayılan arazi ve emlake ilişkin işlemler, şer'i mahkemelerde yapılarak şer'i hüccetler verilmekte iken, bu yetki çıkarılan tüzük gereği 1874 tarihinden itibaren tapu idarelerine bırakılmış ve yapılan işlemler sonucunda ilgililerine tapu senedi verilmeye başlanmıştır (https://www.tkgm.gov.tr/sites/default/files/icerik/ekleri/arsivin_onemi_ve_arsiv_belgeleri_0.docx. E. T.: 29.09.2019. Ayrıntılı bilgi için bakınız; *Osmanlıdan Günümüze Tapu Arşivi*, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Tapu ve Kadaströ Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2009).

⁶ *Yoklama Defterlerinde* gayr-i menkullerin sıra numaraları belirtildikten sonra, bağlı bulunduğu karyesi, mevkii, cinsi, hudutları, büyüklüğü, değeri, sahibi, ferağ-intikal gibi değişiklikler, el değiştirme nedenleri ile kayıt masrafları bilgilerine ulaşılmaktadır. *Hülâsa Defterlerinde* ise, gayr-i menkullerin sıra numaraları belirtildikten sonra, bağlı bulunduğu mevkii, cinsi, büyüklüğü, değeri, sahibi, ferağ-intikal gibi değişiklikler, el değiştirme nedenleri ve vergisi hakkındaki bilgilere ulaşılmaktadır. *Hacılar Orta Mahalle Hülâsa Defteri* ile *Hacılar Orta Mahalle Arazi Yoklama Defterleri* arasındaki en büyük fark; Hülâsa'da mülkten alınan vergi, Yoklama'da ise yoklama masrafları kaydedilmiştir.

⁷ KAYTAM Arşivi'ndeki Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defterleri şunlardır: i) 49 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defteri (19/1) 1926 Tahriri*; ii) 51 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defteri (19) 1926 Tahriri No: 2*; iii) 51 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defteri (19) 1926 Tahriri No: 5*; iv) 47 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defteri (19/3) 1926 Tahriri No: 3*.

⁸ *Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defterlerinde* gayr-i menkullerin sıra numaraları belirtildikten sonra, mevki numarası, cinsi, hudutları, büyüklüğü, derecesi, değeri ile arazi ve emlak türü (mülk, vakıf, miri) bilgilerine ulaşılmaktadır. Hülâsa Defterlerinde ise; gayr-i menkullerin sıra numaraları belirtildikten sonra, bağlı bulunduğu mevkii, cinsi, büyüklüğü, değeri, sahibi gibi değişiklikler, el değiştirme nedenleri ve vergisi hakkındaki bilgilere ulaşılmaktadır. *Hacılar Orta Mahalle Hülâsa Defteri* ile *Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde – El Defterleri* arasındaki en büyük fark; Hülâsa'da mülke ve mülkten alınan vergiye dair bilgiler kaydedilirken, Müsvedde-El Defteri'nde sadece mülke dair ayrıntılı bilgiler verilmiştir ve hiç vergi kaydı

*Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*⁹ arasındaki benzerliğin fazla olduğu tespit edilmiştir¹⁰. Emlak ve arazi kaydına dair tutulan bu defterlerde ana gaye, emlak ve arazi hakkında detaylı bilgi vermek iken, mevcut çalışmanın ana kaynağı olan Hacilar Orta Mahalle Hülâsa Defteri'nin amacı emlak ve temettüat sahibi kişiye ait gayr-i menkullerin ve bunlardan dolayı ödediği vergilerin tespiti.

Emlak ve Arazi Kayıt Defterlerinden farklı olarak Hülâsa Defterlerinde "Emlak ve Temettüat¹¹ Sahibi Kişi" ibaresinin ve vergi kayıtlarının bulunması aklımıza bu defterlerin Temettüat Defterlerinin¹² Hülâsası (özet) olabileceği fikrini getirdi. Yaptığımız literatür taramasında Hülâsa Defterleri ile Temettuat Defterleri arasında benzerliklerin olduğu tespit edilmiştir¹³. Ancak, Temettuat

bulunmamaktadır. Diğer bir fark ise; Hülâsa'da hane (mahalle) bazında kayıt tutulurken, Müsvedde-El Defterlerinde mevki bazında kayıt tutulmuştur.

⁹ KAYTAM Arşivi'ndeki Hacilar Emlak ve Arazi Hülâsa Defterleri şunlardır: i) 48 Numaralı Defter; *Hacilar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*; ii) 53 Numaralı Defter; *Hacilar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*; iii) 52 Numaralı Defter; *Hacilar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*; iv) 55 Numaralı Defter; *Hacilar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*; v) 54 Numaralı Defter; *Hacilar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*; vi) 50 Numaralı Defter; *Hacilar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*.

¹⁰ Her iki defterin de şablonu birbirinden farklı ancak şablondaki veri girişinin olduğu sütunlar aynı; yani her iki defterde de gayr-i menkullerin sıra numaraları belirtildikten sonra, bağlı bulunduğu mevki, cinsi, büyüklüğü, değeri, sahibi gibi hususlar ile bunlara ait vergiler hakkındaki bilgilere ulaşılmaktadır. Diğer defter türlerinin hiçbirinde mülkten alınan vergiye dair bilgi bulunmazken, adı geçen bu iki defterde de alınan vergi hakkında bilgi mevcuttur. Zira her iki defterde Hülâsa Defteridir. Ancak, bu çalışmaya kaynak teşkil eden Hacilar Orta Mahalle Hülâsa Defteri hane (mahalle) bazında, Hacilar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri ise şahıs bazında kayıtlara sahiptir.

¹¹ Temettünün kelime anlamı "kazanma, kâr etme, kâr, fayda, menfaat" anlamlarına gelmektedir. Çoğulu Temettüattır (Şemsettin Sami, 1989:437).

¹² *Temettüat Defterleri*: Tanzimat Dönemi'nde önceleri değişik adlar altında toplanan vergilerin yerine tek bir verginin ikamesi için hane reislerinin gelir tespitlerine dayanan temettü sayımları 19. yüzyıl ortaları Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihi için çok önemli bilgiler içermektedir (Kütükoğlu, 1995:395). Temettü tahririnin yapılmasındaki esas amaç, herkesin kazancına ve mal varlığına göre devlete belirli miktarda vergi vermesi ve bunun bir düzene konularak tespit edilen usullere göre yapılmasıdır (Serin, 1998:719). Temettü vergisinin kaydedildiği defterlere *Temettuat Defterleri* adı verilir. 15. ve 16. yüzyıl tahrir defterlerindeki bilgilerden daha fazlasını bu defterlerde bulabiliyoruz (Kütükoğlu, 1995:395). Adına "Emlak, Arazi, Hayvanat ve Temettuat" sayımları denilen bu tahrirler sonucu yirmi bine yakın defter serisi oluşmuştur (Yükçü vd., 2014:172). Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Varidat Kalemi defterlerinden olan Temettuat Defterlerinin büyük çoğunluğu 1261 (1845) tarihindeki sayımlara ait iken, az bir kısmı da 1256 (1840) tarihindeki sayımlara aittir (Kütükoğlu, 1995:396).

¹³ İsmet Demir'in yayına hazırladığı *Kayseri Temettuat Defteri* adlı üç ciltlik çalışmada; mülk sahibi kişinin adı, mülkün adedi, cinsi ve kıymeti hakkında bilgi verilmiştir. Ancak 1840 ve 1845 sayımları Temettuat Defterlerinde ise, Temetu' sahibi kişinin sahip olduğu emlak ve

Defterlerinin kayıt tarihi olarak 1840 ve 1845 senelerinin bilinmesine rağmen, Hacılar Orta Mahalle Hülâsa Defteri'nin kayıt tarihinin bulunmaması ve ayrıca defter içinde geçen tarihlerle¹⁴ örtüşmemesi Temettuat Defterleri Hülâsasına olma ihtimalini azaltmıştır.

B. Hacılar Orta Mahalle Sakinlerinin Sahip Oldukları Varlıkların Miktar, Değer ve Ölçek Bakımından Dağılımı ile Vergi Yükü

Bu kısımda Orta Mahallede oturan sakinlerin sahip oldukları mal varlıklarının sayılarının ve türlerinin dağılımı, bu varlıkların türlerine göre ölçek büyüklükleri ve toplamdaki payları, yine bu mülklerin türlerine göre değerleri ve nihayet varlıklarının niteliğine göre tabi olunan ve ödenen vergi yükleri incelenmektedir. Burada ele alınan sayısal değerler yüzlerce adet arşiv belgelerinin yıllarca süren okuma, tasnif ve değerlendirmelerinin oldukça sade ve özet hale getirilmiş halidir. Burada sunulan özet bilgiler, 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında Orta Mahalle'nin varlık düzeyi, ölçek yapısı ve dağılımı ile devletin tahsil ettiği vergi miktarı hakkında genel okuyucuya özet bilgiler sunmaktadır.

hayvanatın sayısı, cinsi, değerinin yekünü ve ödeyeceği temettu' vergi miktarı kaydedilmiştir (Adıyeye, 2000:789). Hane esaslı üzerine yapılan bu sayımlarda yer alan bilgiler dört grupta toplanabilir: i) Mükellef kişilik bilgileri: a) Hane sahibinin ismi, b) Unvanı ve mesleği. ii) Menkul ve gayr-i menkul servet: a) Mükellefin sahip olduğu veya tasarrufunda bulunan ekili veya nadasa bırakılmış tarlanın, bahçenin, bağ ve çayırın dönüm olarak miktarı. Ayrıca kira ile tutulan ya da kiraya verilen toprakların dönüm olarak miktarı ve kimden kiralandığı ya da kime kiraya verildiği. b) Hane sahibinin küçük ve büyükbaş hayvanlarının cins ve miktarı. c) Değirmen, dükkân, boyahane, debbağhane ve kışlak gibi gayr-i menkul servetin sayısı ve birim büyüklüğü. iii) Gelirler: a) Mükellefin sahip olduğu veya tasarrufunda bulunan yukarıda sayılan her bir menkul veya gayr-i menkul servetin bir yıl içinde sağladığı hasılat veya kira geliri. b) Hane reisinin ve diğer hane üyelerinin esnaflık, ticaret veya emek faaliyetlerinden sağladığı gelirler. iv) Vergi ödemeleri: a) Bir yıl içinde mükellef hane reisi tarafından ödenen bir tür gelir vergisi olan "vergü-yi mahsusa"nın kuruş olarak miktarı. b) Gayr-i müslim hane reisinin ve diğer aile üyelerinin ödemekle yükümlü oldukları cizyenin a'lâ, evsat, ednâ olarak türü ve sayısı. c) Aynen ödenen aşar vergisinin ürün olarak nevi, miktarı ve para olarak karşılığı. d) Nakden ödenen aşar ve rüsumun para olarak değeri (Akgündüz, Öztürk, 2002:31-32).

¹⁴ En eski tarih; Fi 18 Kanun-i Sani sene 307 (M.30 Ocak 1892) (Orta Mahalle Hülâsa Defteri sahife 250). En yeni tarih; Muhavvel sene 929 (M.1929) (Orta Mahalle Hülâsa Defteri sahife 280). Defterde 1892 tarihinden 1929 tarihine kadar süredeki işlemler de kayıtlıdır. Defter muhtemelen daha eski bir tarihe ait olmalıdır. Ancak, İsmet Demir'in yayına hazırladığı *Kayseri Temettuat Defteri* adlı çalışmada kaynak defterin tarihi 1834'tür. Yani, Temettuat sayımları tarihiyle uyuşmamaktadır (temettu' sayım tarihleri 1840 ve 1845'tir).

1. Orta Mahalle Sakinlerinin Sahip Oldukları Mülkün Adedi ve Türlerine Göre Dağılımı

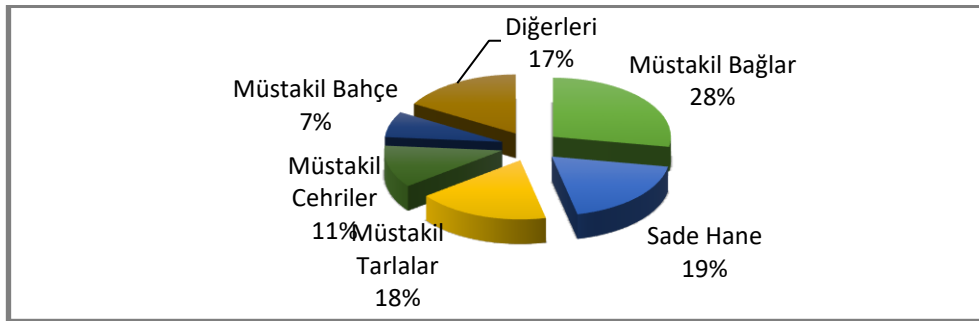
Kayıtlarda Orta Mahalle’de toplam 1.017 adet mülkün olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan adet olarak sırasıyla en fazla mülk *müstakil bağ* (282 adet, toplam mülkün %27’si), *müstakil ve sade hane* (191 adet, toplam mülkün %19’u), *müstakil tarla* (185 adet, toplam mülkün %18’i), *müstakil cehri* (118 adet, toplam mülkün %12’si) ve *müstakil bahçe* (72 adet, toplam mülkün %7’si) olarak tespit edilmiştir. Bu mülklerin toplam içerisindeki payı %83 düzeyindedir (Tablo 1 ve Grafik 1).

Bu verilerden anlaşıldığı üzere; Orta Mahallede adet olarak mülkün çok büyük bir kısmı *müstakil* varlıklardan oluşmaktadır. Mahalle sakinleri ağırlıklı olarak da nispeten *yüksek değer ifade eden* ve o döneme göre esas itibariyle şehirli/merkezi hayata hitap eden *bağ*, *bahçe*, *hane* ve *cehri* türünden varlıklara sahip olmuşlardır. Dolayısıyla, bir yandan geleneksel tarımsal varlıklara sahip olup onların üretimini sürdürürken, diğer yandan da o dönemde Kayseri’nin uluslararası rekabet gücünü temsil eden kaliteli iplik, boyama ve kumaş üretimi için girdi temin etmeye yönelik üretim faaliyetlerini yürüttükleri anlaşılmaktadır. Ayrıca, *bağ*, *bahçe* ve *hane* sayıları da mahalle sakinlerinin sahip oldukları refah seviyesini gösteren diğer hususlardır.

Tablo 1: Orta Mahalle’de Mülklerin Cins ve Sayı Bakımından Dağılımı

Mülkün Cinsi	Adedi
Müstakil Bağlar	282
Sade Hane	191
Müstakil Tarlalar	185
Müstakil Cehriler	118
Müstakil Bahçe	72
Diğerleri	169
Toplam	1.017

Grafik 1: Orta Mahalle’de Mülklerin Cins ve Sayı Bakımından Dağılımı

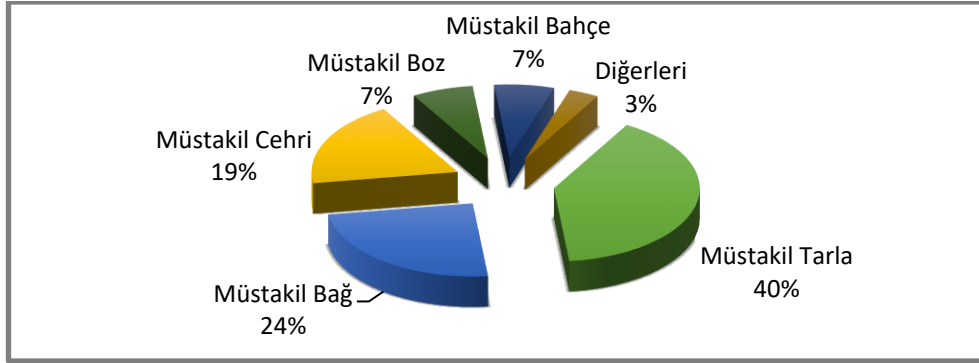
2. Orta Mahalle Sakinlerinin Sahip Oldukları Mülkün Dönüm ve Evlek Olarak Büyüklüğü ve Mülkün Türüne Göre Dağılımı

Orta Mahallede oturanların sahip oldukları mülkün tamamı 3.618 dönüm¹⁵, 578 evlek¹⁶ olarak kayıtlara geçmiştir. Dönüm cinsinden en fazla mülk *müstakil tarla* (1.447 dönüm, 132 evlek, toplam mülkün %40'ı), *müstakil bağ* (876 dönüm, 259 evlek, toplam mülkün %24'ü), *müstakil cehri* (687 dönüm, 78 evlek, toplam mülkün %19'u), *boz* (246 dönüm, 11 evlek, toplam mülkün %7'si) ve *müstakil bahçe* (241 dönüm, 73 evlek, toplam mülkün %7'si) olarak tespit edilmiştir. Bu mülklerin toplam içerisindeki payı (dönüm olarak) yaklaşık %97 nispetindedir (Tablo 2 ve Grafik 2).

Tablo 2: Orta Mahalle'de Mülklerin Cins ve Büyüklük Bakımından Dağılımı (Dönüm/Evlek)

Mülkün Cinsi	Büyüklüğü (Dönüm/Evlek)
Müstakil Tarla	1.447/132
Müstakil Bağ	876/259
Müstakil Cehri	687/78
Müstakil Boz	246/11
Müstakil Bahçe	241/73
<i>Diğerleri</i>	121/25
Toplam	3.618/578

Grafik2: Orta Mahalle'de Mülklerin Cins ve Büyüklük Bakımından Dağılımı (Dönüm/Evlek)

¹⁵ Dönüm, Osmanlı Devleti zamanında kullanılan arazi ölçü birimidir. 1 dönüm = 1.000 metrekaredir. İncelenen defterlerde arazinin büyüklüğünü belirtirken kullanılan bir ölçü birimidir.

¹⁶ Evlek ise, Osmanlı Devleti zamanında kullanılan arazi ölçü birimidir. 1 Evlek = ¼ Dönüm = 250 metrekaredir. İncelenen defterlerde arazinin büyüklüğünü belirtirken kullanılan ölçü birimlerinden biridir.

Sonuçlar dikkatle incelendiğinde; mahalle sakinlerinin sahip oldukları mülkün adet olarak sıralanışı ile dönüm olarak sıralanışı farklılık arz etmektedir. Belki de doğal olarak, dönüm bakımından tarlaların oranı oldukça yüksektir (%40). Ancak, hacim bakımından da varlıkların tamamına yakını müstakil niteliktedir.

3. Orta Mahalle Sakinlerinin Sahip Olduğu Mülkün Değeri ve Türüne Göre Dağılımı

Orta Mahalledeki toplam mülkün değeri¹⁷ 1.032.825 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam mülkün kıymeti içerisinde en büyük pay 348.250 kuruşluk değeri ile müstakil ve sade hanelere aittir (toplam değer %34'ü). Bunu 260.950 kuruşluk değeri ile müstakil bağlar (toplam değer %25'i), 164.625 kuruşluk değeri ile müstakil tarlalar (toplam değer %16'sı), 92.250 kuruşluk değeri ile müstakil cehri araziler (toplam değer %9'u) ve 45.875 kuruşluk değeri ile müstakil bahçeler (toplam değer %4'ü) ön planda görmektedir. Bu mülklerin toplam mülk değeri içerisindeki payı (kuruş olarak) %88 nispetindedir (Tablo 3 ve Grafik 3).

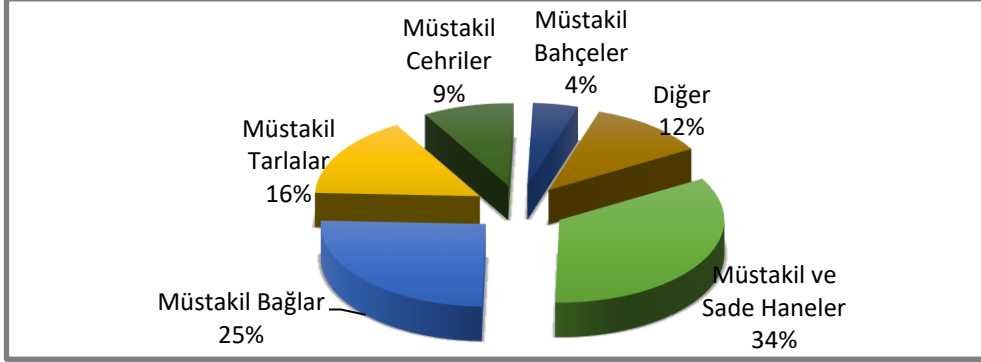
Mülklerin değeri bakımından sonuçlara göre, müstakil ve sade haneler en büyük yekûnu tutmaktadır (%34). Buna bağları da eklediğimizde, oran %60'a yaklaşmaktadır. Bize göre, bu değerler Orta Mahalle'de oturanların diğer bazı mahalle sakinlerine nispetle o dönemin şartlarında mütevazî ölçülerde de olsa şehirli/merkezi bir hayatın refah seviyesine uygun bir varlığa ve yaşam biçimine sahip olduklarını söylemektedir.

Tablo 3: Orta Mahalle'de Mülklerin Cins ve Değer Açısından Dağılımı (Kuruş)

Mülkün Cinsi	Kıymeti (Kuruş)
Müstakil ve Sade Haneler	348.250
Müstakil Bağlar	260.950
Müstakil Tarlalar	164.625
Müstakil Cehriler	92.250
Müstakil Bahçeler	45.875
Diğer	120.875
Toplam	1.032.825

¹⁷Kıymet ya da değer, incelenen defterlerde mülkün kaç pare ve kaç kuruş olduğunun kaydedildiği kısımdır. 1 Kuruş = 40 Pâre'dir.

Grafik3: Orta Mahalle’de Mülklerin Cins ve Değer Açısından Dağılımı (Kuruş)

Orta Mahalle’de sahip olunan mülk çeşitleri arasında değer ortalaması en yüksek olanlar sırasıyla bölünmüş bağlar, bağlı haneler, müstakil haneler, odalar ve selamlıklardır. Bu değerler de yine bize bu mahallede ortalama olarak bağ, hane, oda ve selamlık gibi mülklerin daha önde olduğunu göstermektedir.

D. Orta Mahalle Sakinlerinin Ödediği Verginin Mülkün Cinsine Göre Dağılımı

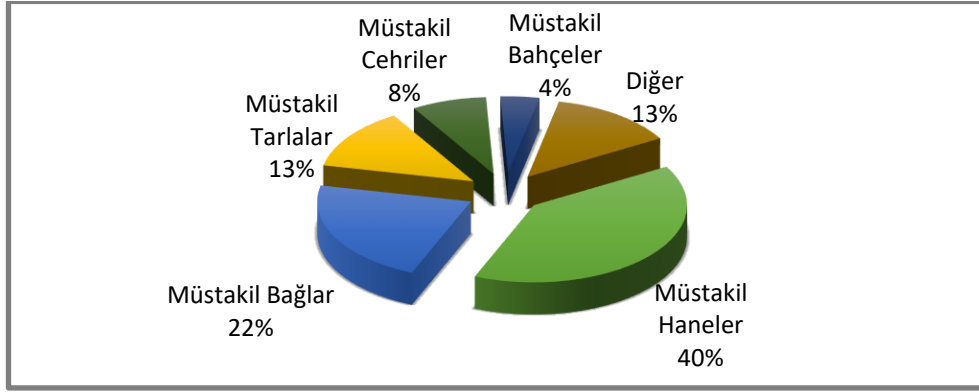
Mahallenin sahip olduğu mülklere karşılık ödemiş olduğu toplam vergi miktarı yaklaşık 4.472 kuruştur. Ödenen toplam vergi miktarının mahallede oturanların sahip oldukları toplam mülkün değerine oranı %44’tür. En fazla vergi ödenen mülk türü 1.771 kuruş ile hanelere aittir (toplamın yaklaşık %39’u). Bu sonuç, yukarıdaki ‘mahallede oturanların sahip oldukları toplam mülkün değeri içerisinde en büyük payın müstakil ve sade hanelere ait olduğu’ tespitini doğrulamaktadır. Bunu sırasıyla müstakil bağlar (987 kuruş), müstakil tarlalar (580 kuruş), cehri (353 kuruş) ve müstakil bahçeler (183 kuruş) takip etmektedir. Aynı şekilde, bu sonuçlarda sahip olunan varlıkların değeri ile ilgili sonuçlarla uyumludur. Bu mülklerin tamamı için ödenen vergilerin toplamı ödenen toplam verginin %86’sını oluşturmaktadır (bakınız Tablo 4 ve Grafik 4). Bu durum, vatandaşın sahip olduğu varlığın ekonomik değeri ile devletin bunlardan topladığı verginin oldukça uyumlu olduğunu göstermektedir.

Söz konusu mülklerden elde edilen ortalama vergi miktarına bakıldığında ise; en yüksek miktarların sırasıyla cehrili tarlalar, bağlı haneler, fırınlar ve mücedded (yeni) haneler ve müstakil hanelere ait oldukları anlaşılmaktadır. Bu sonuçlardan, devletin vergi politikasında üretime dayalı varlıklar üzerinden daha yüksek vergi almayı tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Orta Mahalle’de Mülklerin Cins ve Vergi Açısından Dağılımı (Kuruş)

Mülkün Cinsi	Vergisi (Kuruş)
Müstakil Haneler	1.771
Müstakil Bağlar	987
Müstakil Tarlalar	580
Müstakil Cehrilere	353
Müstakil Bahçeler	183
Diğer	598
Toplam	4.472

Grafik4: Orta Mahalle’de Mülklerin Cins ve Vergi Açısından Dağılımı (Kuruş)

C. Kişilerin Mal Varlığı Seviyesine Göre Dağılımı ve Vergi Yükleri

Hacılar Orta Mahalle’de oturanların farklı mal varlığı seviyelerine göre dağılımı ve bu varlık katmanlarının tabi oldukları vergi yükleri incelendiğinde (Tablo 5); mahalle sakinlerinin toplam bir milyonun biraz altında (962.750 kuruş) bir mal varlığına sahip olduğu, fert başına yaklaşık 3.744 kuruş düştüğü, fert başına vergi yükünün ise yaklaşık 17 kuruş olduğu anlaşılmaktadır.

Orta Mahalle sakinlerinin zenginlik düzeyine bakıldığında; sadece beş kişinin 20.001-30.000 kuruş aralığında mülke sahip olduğu; bu şahısların toplam içindeki payının yaklaşık %2 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu kişilerin ortalama 23.475 kuruş değerinde bir mülke sahip oldukları, mahalle ortalamasının yaklaşık 7 katına ve mahallenin sahip olduğu toplam mal varlığının ise yaklaşık %12’sine tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Öte taraftan, söz konusu 5 kişinin varlık oranıyla mütenasip olarak, hatta biraz üzerinde bir nispetle (yaklaşık %13) mahallede ödenen toplam vergi içinde bir paya sahip olduğu, fert başına ödedikleri vergi ise mahalle ortalamasının neredeyse 6,4 katı yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, bu verilerden hareketle zenginlik

düzei arttıkça servetten alınan vergilerin de arttığı, vergi yükünün toplumun alt kesimlerinde toplanmadığı söylenebilir.

Tablo 5: Orta Mahalle’de Oturanların Mal Varlığı Seviyesine Göre Dağılımı ve Vergi Yüğü

Orta Mahalle’de Oturanların Tamamının Mal Varlığı ve Vergi Yüğü				
Kayıtlı Toplam Kişi Sayısı¹⁸	Toplam Mal Varlığının Değeri	Fert Başına Düşen Toplam Mal Varlığı Değeri	Mahallenin Toplam Vergi Yüğü	Fert Başına Vergi Yüğü
261	962.750,00	3.744,30	4.379,50	%17,46
Orta Mahalle’de İlk 10 Zengin’in Mal Varlığı ve Vergi Yüğü				
Toplam Kişi Sayısı ve Mahalle Toplamı İçindeki Oranı	Toplam Mal Varlığının Değeri ve Mahalle Toplamı İçindeki Oranı	Fert Başına Düşen Toplam Mal Varlığı Değeri	Toplam Vergi Yüğü ve Mahalle Toplamı İçindeki Oranı	Fert Başına Vergi Yüğü
10	193.875,00	19.387,50	815,75	%81,57
%3,83	%20,13	-	%18,62	-
Orta Mahalle’de Mal Varlığı 20.001-30.000 Kuruş Arası Olan Mahalle Sakinleri				
5	117.375,00	23.475,00	558,25	%111,65
%1,92	%12,19	-	%12,75	-
Orta Mahalle’de Mal Varlığı 10.001-20.000 Kuruş Arası Olan Mahalle Sakinleri				
12	167.000,00	13.916,67	676,00	%56,33
%4,60	%17,55	-	%15,44	-
Orta Mahalle’de Mal Varlığı 0-10.000 Kuruş Arası Olan Mahalle Sakinleri				
244	678.375,00	2.780,00	3.136,25	%12,85
%93,48	%70,46	-	%71,61	-

¹⁸ Kayıtlı Kişi Sayısı: Hacılar Orta Mahalle Hülâsa Defteri’nde ismi ve şöreti kayıtlı olan kişilerin sayısıdır. Bu kişiler vergi mükellefi kişiler olup, Hacılar Orta Mahalle nüfusunu ifade etmemektedir. Hacılar Orta Mahalle Tahmini Nüfusu = Hane Sayısı (191 adet) * 5 = 955 kişi olarak hesaplanabilir.

10.001-20.000 kuruş aralığında ise, yine az sayıda kişi bulunmaktadır (12 kişi) ve bunların toplam içindeki payı da %4,6'dır. Buna karşılık sahip oldukları mülkün değeri toplamda yaklaşık %18 gibi yüksek bir paya sahiptir. Bu kişilerin ortalama mülk değeri yaklaşık 14 bin kuruş olup, mahalle ortalamasının yine de 4 katı civarındadır. Bu gruptaki kişilerin ödedikleri verginin toplam içindeki payı %15'in biraz üzerinde olup, fert başına vergi yükü bir üst zengin grubun yarısı kadar ama mahalle ortalamasının üç katından fazladır. Bu veriler de bize vergi yükü ile zenginlik düzeyi arasında adil denebilecek müspet bir orantının olduğunu göstermektedir.

Nihayet, varlık değeri 10.000 kuruşun altında olanların sayısı ise toplam 244 kişi olup, toplam mülk sahiplerinin %93'ten fazlasını kapsamaktadır. Çok büyük bir çoğunluğu oluşturan bu gruptaki insanların sahip oldukları mal varlığı ile ödemekle yükümlü oldukları vergi miktarının mahalle toplamı içindeki payları birbirine çok yakın oranlarda ve yüzde 70'in biraz üzerinde olup, ortalama vergi oranları da oldukça düşüktür (yaklaşık %13). Dikkat edilecek olursa, bu kategoride yer alan kişilerin ortalama mal varlığı değeri 2.780 kuruştur. Değerin bu kadar düşük çıkmasının kaynağına biraz daha dikkatle bakıldığında, bilhassa mal varlığı 2 bin kuruşun altında olanların ekonomik durumunun çok zayıf olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Zira bu kategoride yer alan kişiler toplamın yarısına yakın (%48,22) iken, toplam mal varlıklarının değerinin oranı sadece yüzde 10'dan biraz fazladır (%10,58). Bu oranlar mal varlığı bin kuruşun altında olanlar için sırasıyla ve yaklaşık olarak %33 ve 5'tir. Bu kesimlerin ödedikleri vergi miktarı da düşük olsa bile, Orta Mahallede servetin dağılımının fevkalade eşitsiz olduğu gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır.

Aşağıda ayrıca Orta Mahalle'de meskûn ilk 10 zengininin ismi ve şöhreti ile mal varlığı ve ödediği vergi miktarları yer almaktadır. Listedeki anlaşıldığı üzere, her birinin ayrı ailelerden geldikleri, dolayısıyla zenginliğin aynı ailelerde toplanmadığı söylenebilir. Bu listede sahip olduğu mal varlığı ve özellikle ödemekle yükümlü olduğu vergi miktarı bakımından en fazla dikkat çeken hiç şüphesiz en zengin ilk iki isim olan Hacı Türkmen oğlu Hacı Mustafa Ağa ve Kefgir oğlu Bekir zevcesi Fatma Hanım'dır. Listenin ikinci sırasında yer alan Fatma Hanım'ın mal varlığı ve ödediği vergi miktarı dikkat çekici düzede yüksektir. Bu iki ismin ardından gelen özellikle 5 ismin de birbirine yakın değerlerde zenginliğe sahip oldukları görülmektedir. İlk 10 zengininin mahallenin toplam mal varlığından aldıkları payları ve ödenen toplam vergi miktarındaki payları yaklaşık %20 civarındadır (Tablo 5).

Tablo 6: Orta Mahalle’de Meskûn İlk 10 Zengin’in Mal Varlığı ve Vergi Yükü

Sıra	İsmi ve Şöhreti	Toplam Mal Varlığı (Kuruş)	Toplam Vergisi (Kuruş)
1	Hacı Türkmen oğlu Hacı Mustafa Ağa	27.625,00	140,25
2	Kefgir oğlu Bekir zevcesi Fatma Hanım	26.500,00	132,50
3	Hacı Abbas oğlu Hacı Mehmet	21.875,00	99,00
4	Hacı Hüseyin oğlu İsmail	20.250,00	90,25
5	Kayserili Uncu-zade Mahmut Kemal Efendi	20.000,00	80,00
6	Redif oğlu Osman ve Yunus Ağalar	18.750,00	88,50
7	Latif oğlu Osman	18.000,00	
8	Usta Mustafa oğlu Hacı Ali	16.625,00	73,50
9	Kolluk oğlu Mustafa	13.250,00	56,50
10	Boz Aba oğlu İsmail	11.000,00	55,25
	Toplam	193.875,00	815,75

Dikkat edilecek olursa, üçüncü en büyük mahalle olarak Orta Mahalle’de meskûn ilk 10 zengin’in mutlak değerler bakımından (bu kişilerin hem toplam varlık değeri hem de fert başına varlık değeri bakımından) aynı durumdaki diğer mahallelerdekinden daha zengin olmalarına karşın, mahallenin toplam mülk değeri içindeki payı Aşağı ve Yukarı Mahallelerinden yüksek, Bölük Mahallesi’nden ise düşüktür. Veriler dikkatle incelendiğinde, bunun sebebinin Orta Mahalle’de yer alan ilk 5 zengin’in durumunun diğer mahallelerdeki aynı sıralamalarda bulunan kişilere göre çok daha varlıklı bir durumda olmalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır (Tablo7).

Tablo 7: Kayseri Hacılar’ın Mahallelerinde ve Yabancılar Köyünde Oturanların Toplamı ile İlk 10 Zengin’in Toplam Mal Varlıkları ve Vergi Yüklerinin Karşılaştırılması

Varlık Kriterleri	Mahalleler				Yabancılar Köyü
	Aşağı Mahalle	Yukarı Mahalle	Orta Mahalle	Bölük Mahallesi	
Toplam Kişi Sayısı	457	303	261	99	348
	10	10	10	10	10

Toplam Mal Varlığının Değeri	1.038.600,00 <i>129.050,00</i> (%12)	1.134.525,0 <i>184.400,00</i> (%16)	962.750,00 <i>193.875,00</i> (%20)	520.100,00 <i>174.375,00</i> (%34)	542.635,00 <i>79.500,00</i> (%4)
Fert Başına Düşen Toplam Mal Varlığı	2.272,64 <i>12.905,00</i>	3.744,30 <i>18.440,00</i>	3.744,30 <i>19.387,50</i>	5.253,53 <i>17.437,50</i>	1.559,29 <i>7.950,00</i>
Mahallenin Toplam Vergi Yüğü	4.659,00 <i>559,25</i>	5.290,75 <i>860,50</i>	4.379,50 <i>815,75</i>	2.284,00 <i>799,25</i>	2.307,25 <i>331,75</i>
Fert Başına Vergi Yüğü	10,19 <i>55,92</i>	17,46 <i>86,05</i>	17,46 <i>81,57</i>	23,07 <i>79,92</i>	6,63 <i>33,17</i>

Not: Normal rakamlar mahalle ya da köyde meskûn kişilerin tamamına ait değerleri gösterirken, *italikler* aynı mahalde meskûn ilk 10 zengine ait değerleri göstermektedir.

D. Orta Mahalle’de Adı Geçen Mal Varlıklarının Cinsi, Miktarı, Değeri ve Vergisi

Hacılar Orta Mahalle Hülâsa Defterindeki kayıtlara göre, mahalle sakinlerinin sahip oldukları gayrimenkul varlıkların dökümü incelendiğinde; toplam 39 adet farklı mülk türü kaydedilmiştir (Tablo 6). Bunların bir kısmı mülkün müstakil ya da bölünmüş ve birlikte kullanılma durumuna göre (bu durum özellikle bağlarda ve hanelerde söz konusudur), bir kısmı mülkün niteliğine ya da farklı türüne göre (mesela, boz tarla gibi), bir kısmı da mevcut kullanımındaki farklılığına göre (mesela, cehri tarla ya da cehri bağ olarak kullanılan araziler gibi) ayrı kaydedilmiştir. Tamamına bakıldığında; ana mülk türleri olarak farklı türden haneler ve bunların insanların ve hayvanların kullanımına mahsus kısımları; bağ, bahçe, tarla ve cehrilik türleri göze çarpmaktadır.

Kayıtlarda toplam 1.017 adet gayrimenkul türü tespit edilmiş; bunun tamamına yakını müstakil varlıklar şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Bunların da 282 adedi müstakil bağ, 191 adedi müstakil hane, 185 adedi müstakil tarla, 118 adedi müstakil cehri ve 72 adedi müstakil bahçe olarak kayıtlara geçmiştir. Bu mülklerin toplam büyüklüğü 3.618 dönüm, 578 evlek olup; en büyük paylar sırasıyla müstakil tarlalara, bağlara, cehriliklere, boz tarlalara ve bahçelere aittir.

Bu verilerden hareketle, mahalle sakinlerinin ağırlıklı olarak kendi başlarına geçimlerini sağlayacak bir ekonomik seviyeye ve bununla mütenasip

Tablo 6: Hacılar Orta Mahalle Hülâsa Defteri'nde Adı Geçen Mülklerin Cinsi, Miktarı, Değeri ve Vergisi

Sıra	Mülkün Cinsi	Adedi	Büyüklüğü (Dönüm/Evlek)	Değeri (Kuruş)	Ortalama Mülkün Değeri	Toplam Vergisi (Kuruş)	Mülk Başına Vergi (Kuruş)
1	Ahır	11		7.750	704,54	40,00	3,63
2	Arz	4	2	2.500	625,00	12,00	3,00
3	Bağ 1/3	3		1.250	416,60	5,00	1,60
4	Bağ 2/3	3		2.500	833,30	10,00	3,33
5	Bağ 7/24	1		10.000	10.000,00	4,00	4,00
6	Müfrez Bağ	1		1.000	1.000,00	4,00	4,00
7	Bağ	282	876/259	260.950	928,64	986,50	3,49
8	Bağ Cehri	1		1.000	1.000,00	4,00	4,00
9	Bağ mea Tarla	1	4	500	500,00	2,00	2,00
10	Bağ ve Cehri	1	2/2	500	500,00	2,00	2,00
11	Bahçe	72	241/73	45.875	637,15	183,20	2,54
12	Bahçe Cehri	1	3/3	750	750,00	3,00	3,00
13	Bahçe ve Cehri	1	1/1	250	250,00	1,00	1,00
14	Boz	26	246/11	20.250	778,84	92,00	3,53
15	Cehri	118	687/78	92.250	795,25	352,50	2,98
16	Cehri Bahçe	1		750	750,00	3,00	3,00

Kayseri Hacılar Orta Mahalle Hülâsa Defterine Göre Mahalle Sakinlerinin Varlık ve Vergi Yapısının Analizi

17	Cehri Tarla	1	5	250	250,00	1,00	1,00
18	Cehrilik	2		1.750	875,00	7,00	3,50
19	Dağ	7	79/1	3.500	500,00	16,00	2,28
20	Dağ Tarla Müfrez	1		375	375,00	1,20	1,20
21	Dükkan	5		2.875	575,00	28,30	5,60
22	Fırın	1		2.500	2.500,00	25,00	25,00
23	Hane	191		348.250	1.832,80	1.771,10	9,27
24	Bir Göz Kemer Hane	3		750	250,00	3,30	1,10
25	Kemer Hane	1		250	250,00	1,10	1,10
26	Mücedde d Hane	2		2.250	1.125,00	22,20	11,10
27	Hane mea Bağ	1		3.500	3.500,00	32,00	32,00
28	Hane Nısf	1		1.500	1.500,00	7,20	7,20
29	Hanesi	6		4.500	750,00	45,00	7,50
30	Harman	14	5/16	5.750	410,70	35,00	2,50
31	Oda	3		4.250	1.416,60	3,10	1,03
32	Oda ve Hane	1		1.000	1.000,00	1,00	1,00
33	Samanlık	3		1.500	500,00	5,00	1,66
34	Selamlık	5		7.000	1.400,00	35,00	7,00
35	Tarla	185	1.447/132	164.625	889,86	580,00	3,13
36	Tarla mea Cehri	1		8.125	8.125,00	32,20	32,20

37	Tarla Müfrez	1		750	750,00	3,00	3,00
38	Tarla Nısf	8	20/2	5.750	718,75	23,00	2,87
39	Tol	47		13.750	292,50	89,75	1,90
	Toplam	1.017	3.618/578	1.032.825	50.255,53	4.471,65	211,24

bir sosyal yaşama sahip oldukları anlaşılabilir. Nitekim bu varlıklar içerisinde değeri en yüksek mülkler de yine haneler, bağlar ve tarlalardır. Başka bir ifade ile, mahalle sakinlerinin dönemine göre müstakil ve nispeten değerli evlere ve bağlara sahip oldukları söylenebilir. Hatta bu mahallede cehriliklerin ve cehri üretiminin de önemli miktarda olduğu anlaşılmaktadır. Kaldı ki, mahallelinin ödediği verginin mülk bazında dağılımına bakıldığında da yine en yüksek payın açık ara ile müstakil hanelere, bağlara ve tarlalara ait olduğu, bu iki kalem üzerinden ödenen verginin toplamın neredeyse üçte ikisine tekabül ettiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında kaydedilen Kayseri Hacılar'a ait Hülâsa Defterlerinden elde edilen veriler ışığında Kayseri'nin Hacılar İlçesinin yaklaşık bir asır önceki iktisadi refah düzeyini belirlemek ve buradan Anadolu'ya özgü örnek bir iktisadi varlık düzeni üzerinden tespitlerde bulunmak amacıyla dört mahalle ve bir köye ait Osmanlıca belgeler okunarak kapsamlı bir ekonomik varlık analiz yapılmıştır. Tespitlerimize göre, Hülâsa Defterleri üzerinden yapılan ilk iktisat tarihi çalışması olduğu için, elde edilen sonuçlar Kayseri ve Anadolu iktisat tarihi açısından özgündür. Kaldı ki, çalışmanın bulguları Osmanlı Devleti'nin en sıkıntılı dönemlerinde Anadolu'da halkın refah düzeyini tespitte yönelik yerel bir çalışma olması bakımından da önemli bir katkı sunacağı söylenebilir. Ayrıca, Anadolu'da hane halkları ve esnaf üzerinden mikro temelli yerel iktisat tarihine dair gayr-i menkul varlıklar üzerinden zenginlik düzeyi, dağılımı ve vergi yükünü dikkate alarak farklı bir analiz yöntemi denenmiş olması bakımından da sonraki çalışmalara örnek teşkil etme potansiyeli taşımaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular üç ana noktada toplanabilir: Önce, Hacılar Orta Mahalle sakinlerinin sahip oldukları varlıkların miktar, değer ve ölçek bakımından dağılımı ile vergi yükleri; ardından mahallede meskûn kişilerin mal varlığı seviyesine göre dağılımı ve vergi yükleri; son olarak da adı geçen mal varlıklarının cinsi, miktarı, değeri ve vergileri üzerinden analizi.

Hülâsa Defterleri ayıtlarında Orta Mahalle’de toplam 1.017 adet mülkün olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan adet olarak sırasıyla en fazla mülk müstakil bağ (toplam mülkün %27’si), müstakil ve sade hane (toplam mülkün %19’u), müstakil tarla (toplam mülkün %18’i), müstakil cehri (toplam mülkün %12’si) ve müstakil bahçe (toplam mülkün %7’si) olarak tespit edilmiştir. Bu mülklerin toplam içerisindeki payı %83 düzeyindedir. Ayrıca, Mahallede oturanların sahip oldukları mülkün tamamı 3.618 dönüm, 578 evlek olarak kayıtlara geçmiştir. Dönüm cinsinden yapılan hesaplamalarda da mahalle sakinlerinin servetinin tamamına yakınının müstakil nitelikte olduğu anlaşılmaktadır.

Orta Mahalledeki toplam mülkün değeri 1.032.825 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam mülkün kıymeti içerisinde en büyük pay müstakil ve sade hanelere aittir (toplam değer %34’ü). Bunu yine müstakil mahiyetteki bağlar, tarlalar, cehri araziler ile bahçeler izlemektedir. Bu mülklerin toplam mülk değeri içerisindeki payı (kuruş olarak) %88 nispetindedir. Mahallede sahip olunan mülk çeşitleri arasında değer ortalaması en yüksek olanlar ise, sırasıyla bölünmüş bağlar, bağlı haneler, müstakil haneler, odalar ve selamlıklardır. Bu değerler de yine bize bu mahallede ortalama olarak bağ, hane, oda ve selamlık gibi mülklerin daha önde olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, bağ ve bağ evi kültürünün Kayseri’de yaşayanlar için çok eski zamanlardan beri kendine özgü vazgeçilmez bir yaşam biçimi olduğunu teyit etmektedir.

Bu bulgulardan şu sonuca ulaşmak mümkün gözükmektedir: Orta Mahalle sakinlerinin hem mutlak hem de nispi anlamda sahip oldukları mülkün çok büyük bir kısmının müstakil varlıklardan oluşması, ağırlıklı olarak yüksek değer ifade eden ve o dönemin şartlarında mütevazi ölçülerde de olsa şehirli/merkezi bir hayatın refah seviyesine uygun bir varlığa ve yaşam biçimine sahip olduklarını göstermektedir. Buna ilave olarak, bir yandan geleneksel tarımsal varlıklara sahip olup onların üretimini sürdürürken, diğer yandan, o dönemde bir ölçüde Anadolu’nun ve Kayseri’nin uluslararası rekabet gücünü temsil eden kaliteli iplik, boyama ve kumaş üretimi için girdi temin etmeye yönelik üretim faaliyetlerini yürüttükleri anlaşılmaktadır.

Mahallenin sahip olduğu mülklere karşılık ödemiş olduğu toplam vergi miktarı yaklaşık 4.472 kuruştur. Ödenen toplam vergi miktarının mahallede oturanların sahip oldukları toplam mülkün değerine oranı %44’tür. Bu vergi oranı bugün için oldukça düşük gözükse de o tarihte mahalle sakinlerinin sadece müstakil haneler için ödedikleri verginin mahallenin ödediği toplam vergi içindeki payı %39 gibi yüksek bir düzeydedir. Söz konusu mülklerden elde edilen ortalama vergi miktarlarına bakıldığında ise; en yüksek miktarların

cehrili tarlalar ve bağılı hanelere ait olduğu gözükmektedir. Bu bulgulardan iki önemli sonuç çıkarmak mümkündür: Halkın sahip olduğu varlığın ekonomik değeri ile devletin bunlardan topladığı verginin oldukça uyumlu olduğu ve devletin vergi politikasında üretime dayalı varlıklar üzerinden daha yüksek vergi almayı tercih ettiğiidir.

Hacılar Orta Mahalle’de oturanların farklı mal varlığı (zenginlik)seviyelerine göre dağılımı ve bu varlık katmanlarının tabi oldukları vergi yükleri incelendiğinde; esasında servetin oldukça dengesiz bir şekilde dağıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim, sadece beş kişinin 20.001-30.000 kuruş aralığında mülke sahip olduğu ve mülklerinin mahalle ortalamasının yaklaşık 7 katına ve mahallenin sahip olduğu toplam mal varlığının ise yaklaşık %12’sine tekabül ettiği belirlenmiştir. Ancak, bu kişilerin varlık oranlarıyla mütenasip olarak vergi ödedikleri (mahalle ortalamasının neredeyse 6,4 katı) görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle, zenginlik düzeyi arttıkça servetten alınan vergilerin de arttığı, hatta vergi yükünün toplumun alt kesimlerinde oldukça düşük olduğu söylenebilir.

Ayrıca, Orta Mahalle’de meskûn ilk 10 zenginin mal varlığı ve ödediği vergi miktarları dikkate alındığında, her birinin ayrı ailelerden geldikleri, dolayısıyla zenginliğin aynı ailelerde toplanmadığı söylenebilir. Listenin ikinci sırasında yer alan Fatma Hanım’ın mal varlığı ve ödediği vergi miktarı dikkat çekici düzede yüksektir. Bu durum, kanaatimizce Osmanlı döneminde kadınların mal varlığı sahip olmaları konusunda dikkate değer bir bulgu olup, gayr-i menkul mirastan erkeklere göre daha düşük pay aldıkları göz önünde bulundurulduğunda, üzerinde daha fazla araştırma yapılması gereken bir husus olarak gözükmektedir. Yine, İslam toplumlarında kadınların yeterince mal sahibi olmadıkları ve iktisadi hayata pek katılmadıkları yönündeki bilgi ve kanaatler bakımından da üzerinde durulması gereken bir konudur. Son olarak, Orta Mahalle’de meskûn ilk 10 zenginin mutlak değerler bakımından aynı durumdaki diğer mahallelerdekilere göre daha zengin olmalarına karşın, bunların mahallenin toplam mülk değeri içindeki payı Aşağı ve Yukarı Mahallelerinden yüksek, Bölük Mahallesi’nden ise düşüktür.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Vesikaları

Hacılar Karyesi Defter-i Arazi (Hacılar Köyünün Mayıs 92 Senesi Arazi Muamelesi/Yoklaması), (105, Arazi Hacılar Karyesi Sene 92), (M.1876 Tarihli),

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'ne bağlı Kocasinan Tapu Müdürlüğü Arşivi.

Hacilar Karyesi Defter-i Arazi (Hacilar Köyünün Mayıs 99 Senesi Arazi Muamelesi/Yoklaması), (105, Arazi Hacilar Karyesi Sene 99), (M.1883 Tarihli), Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'ne bağlı Kocasinan Tapu Müdürlüğü Arşivi.

Hacilar Karyesi Defter-i Arazi (Hacilar Köyünün Mayıs 306 Senesi Arazi Muamelesi/Yoklaması), (105, Arazi Hacilar Karyesi Sene 306), (M.1890 Tarihli), Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'ne bağlı Kocasinan Tapu Müdürlüğü Arşivi.

49 Numaralı Defter; *Hacilar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defteri (19/1) 1926 Tahriri*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

51 Numaralı Defter; *Hacilar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defteri (19) 1926 Tahriri No:2*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

51 Numaralı Defter; *Hacilar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defteri (19) 1926 Tahriri No:5*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

47 Numaralı Defter; *Hacilar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defteri (19/3) 1926 Tahriri No:3*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

48 Numaralı Defter; *Hacilar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

53 Numaralı Defter; *Hacilar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

52 Numaralı Defter; *Hacilar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

55 Numaralı Defter; *Hacilar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

- 54 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- 50 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- 45 Numaralı Defter: *Hacılar Hülâsa Defteri, Cilt 52-Hacılar Aşağı Mahalle-Hacılar Yabancı Karyesi*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- 46 Numaralı Defter: *Hacılar Hülâsa Defteri, Cilt 51-Hacılar Yukarı Mahalle-Hacılar Bölük Mahalle*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- 56 Numaralı Defter: *Hacılar Hülâsa Defteri, Cilt 51-Hacılar Orta Mahalle*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

2. Diğer Kaynaklar

- Adıyeke N. (2000), "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 11, ss: 769-823.
- Akgündüz A., Öztürk S. (2002), *Darende Temettuat Defterleri*, İstanbul.
- Demir, İ. (1998), *Kayseri Temettuat Defteri (H.1250/M.1834 Tarihli), Cilt I*, Kayseri Ticaret Odası Yay., Kayseri.
- Demir, İ. (1998), *Kayseri Temettuat Defteri (H.1250/M.1834 Tarihli), Cilt II, (Kaza, Nahiye ve Köyler)*, Kayseri Ticaret Odası Yay., Kayseri.
- Demir, İ. (1998), *Kayseri Temettuat Defteri (H.1250/M.1834 Tarihli), Cilt III, (Kaza, Nahiye ve Köyler)*, Kayseri Ticaret Odası Yay., Kayseri.
- Devellioğlu, F., (1996): *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Gültekin, Hayrettin, *Osmanlıca Tapu Terimleri Sözlüğü*, <https://www.tkgm.gov.tr/tr/icerik/osmanlica-tapu-terimleri-sozlugu-0> (Erişim Tarihi: 29.09.2019).
- <https://www.hesaplacevir.com/alan-birimleri/evlek-ile-donum-cevir.html> (Erişim Tarihi:09.09.2019)
- https://www.tkgm.gov.tr/sites/default/files/icerik/ekleri/arsivin_onemi_ve_arsiv_belgeleri_0.docx. (Erişim Tarihi: 29.09.2019).

- Kütükoğlu M. (1995), "Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", *Bellekten*, Cilt LIX, Sayı 225, Ankara, ss. 395-412.
- Osmanlıdan Günümüze Tapu Arşivi*, T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Genel Müdürlüğü Yayını, 2009, Ankara.
- Serin, M. (1998), "Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Temettuat Defterleri", *Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası 20-21 Nisan*, ss: 717-728.
- Şemseddin S. (1989), *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Yükçü S., Fidancı N., Soysal U. (2014), "Osmanlı Devleti'nde Temettuat Defterleri'nin Önemi ve Vergisel Açıdan Değerlendirilmesi: Tire Kazası Örneği", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S:7, ss: 170-179.

Ek 1: Hacılar Orta Mahalle Hülasa Defteri Şablonu

HÜLASA ¹⁹	
Yekün ²³	Vergilerin miktarı ile nev ve nispet ve kemmiyatı
Binde dört hesabıyla alınacak vergi	
Binde beş hesabıyla	
Binde sekiz hesabıyla alınacak vergi	
Binde on hesabıyla alınacak vergi	
Kıymet ²⁰	
Bindesi	
Zirai ²⁴	Arazinin dönüm ve zirai
Evlek ²⁵	
Dönüm ²⁶	
	Nev-i emlak ²¹
	Rakam-ı ²²
Adet-i umum	Kaçıncı emlak-ı esas defterinin hangi adet-i
Adet-i defter	Hududu

DEFTERİ

¹⁹ Hülasa Defteri: Kelime anlamı “Özet Defteri” demektir (Devellioğlu 1996: 380).

²⁰ Kıymet: Kelime anlamı “değer” olup, incelenen defterlerde mülkün kaç pare ve kaç kuruş olduğunun kaydedildiği kısımdır. Burada bilinmesi gereken husus, 1 Kuruş = 40 Pâre.

²¹ Nev’-i Emlâk: “Mülklerin türü, çeşidi” demektir. İncelenen defterlerde mülk türleri bu kısma kaydedilmiştir. Örneğin; Hane, bağ, bahçe, cehri, tarla vb.

²² Rakam-ı Ebvâb: Kelime “kapıların numarası” demektir (Şemseddin Sami, 1989:67). İncelenen defterlerde mülk sahibi kişilerin sahip oldukları mülklerin numarası bu kısma kaydedilmiştir.

²³ Yekün: Kelime anlamı “toplam” (Devellioğlu 1996: 1159) olup, bu kısımda kişiye ait mülklerden alınan, binde dört hesabıyla alınacak vergi, binde sekiz hesabıyla alınacak vergi, binde on hesabıyla alınacak vergi ve binde beş hesabıyla alınacak vergilerin toplam değeri yazılmaktadır.

²⁴ Zirai, Osmanlı Devleti zamanında kullanılan ölçü birimidir. 1 Zirai = 0,758 metredir.

İnsanın dirseğinden orta parmağı ucuna dek olan tul (Şemseddin Sami, 1989:648) İncelenen defterlerde arazinin büyüklüğünün yazıldığı kısımda, dönüm ve evlekten başka zirai birimleri yazılmış, ancak bunların içinde en küçük ölçü birimi olan zirai her ne kadar başlık olarak varsa da hiçbir arazinin ölçüsü belirtilirken kullanılmamıştır. Daha ziyade dönüm ve evlek kullanılmıştır.

²⁵ Evlek: Osmanlı Devleti zamanında kullanılan arazi ölçü birimidir. 1 Evlek = ¼ Dönüm = 250 metrekaredir. (<https://www.hesaplacevir.com/alan-birimleri/evlek-ile-donum-cevir.html>) İncelenen defterlerde arazinin büyüklüğünü belirtirken kullanılan ölçü birimlerinden biridir.

²⁶ Dönüm: Osmanlı Devleti zamanında kullanılan arazi ölçü birimidir. 1 dönüm = 1.000 metrekaredir. (<https://www.hesaplacevir.com/alan-birimleri/evlek-ile-donum-cevir.html>) İncelenen defterlerde arazinin büyüklüğünü belirtirken kullanılan ölçü birimidir.

Cadde ve zikak ve mevki'	
Nev-i vukuat ²⁷	
Adet-i defter	Kaçınıcı esas-ı nüfus defterinin hangi adet-i umumuna mukayyet olduğu
Adet-i umum	
Adet-i defter	Temettü' -i tadil defterinin adedi ile sahife numarası
Sahife numarası	
Adet-i defter	Adet ve cins defter-i vukuat
Adet-i umum	
Cinsi	
Adet-i defter	Hangi hülâsa defterinin kaçınıcı sahifesinden ve ne tarihten itibaren gelip gittiği
Sahife	
Adet-i defter	Geldiği
Sahife	
Adet-i defter	Gittiği
Sahife	
Senesi	
Hariçte bulunan mükellefin sakin olduğu mahalle-i efteriyye	
Esmâ-i ashâb-ı emlak ve temettüat ²⁸	
Mülâhazat ²⁹	

²⁷ Nev'-i Vukuat: "Olayların türü" demektir. İncelenen defterlerde mülkler el değiştiren Nev'-i Vukuat kısmında "intikâlen, ferağın ve intikâlen ferağın" gibi belirtici kayıtlar tespit edilmiştir. Yani mülk el değiştiren ya ferağ ya da intikâl şeklinde olmuştur.

Ferağ: Satış (Bir mülkün tasarruf, sahip, olma hakkını başkasına terk etme, Arazi Kanununda ise miri veya vakıf arazinin yararlanma hakkının satışı). İntikâl: Geçirim; geçme, bir mal üzerindeki tasarruf hakkının yasa ile belli kesimlere geçmesi. (<https://www.tkgm.gov.tr/tr/icerik/osmanlica-tapu-terimleri-sozlugu-0>), (Erişim Tarihi: 29.09.2019).

²⁸ Esmâ-ı Ashâb-ı Emlâk ve Temettuat: "Kazanç ve Emlâk Sahiplerinin İsimleri" demektir. İncelenen defterlerde mülk sahibi kişilerin isimleri bu kısma yazılmıştır. Örneğin; Debbâğ oğlu Ali Çavuş, Gazi oğlu Mehmet, vb.

²⁹ Melhûzat: "Hatıra gelen şeyler, olabilir şeyler, ihtimaller" demektir (Devellioğlu, 1996:609) İncelediğimiz defterlerde melhûzat kısmında, her kişi için kayıt bulunmamaktadır. Vukuatlı mülkler hakkında melhûzat kısmında "gitmiştir muhavvel sene ..." veya "gelmiştir muhavvel sene ..." tabirleri kullanılmıştır. Bazı kısımlarda ise, hacizli mallar ile ilgili notlar bulunmaktadır.

Ekrem ERDEM & Sefure DEVECİ

Ek 2. Hacılar Orta Mahalle'nin En Zengini olan *Hacı Türkmen oğlu Hacı Mustafa Ağa'nın* Mal Varlığı: Osmanlı Türkçesi orijinali (iki sayfa)

This is a handwritten document on aged paper, featuring a large grid of numbers and text. The text is written in Ottoman Turkish script. The grid is organized into several columns and rows, with some cells containing numbers and others containing descriptive text. The document is oriented vertically on the page.

This is a second page of a handwritten document, similar to the first one. It contains a grid of numbers and text in Ottoman Turkish script. The grid is organized into several columns and rows, with some cells containing numbers and others containing descriptive text. The document is oriented vertically on the page.

